

ZSOLDOS ENDRE

Kövesligethy Radó, Jókai Mór és az Androméda-köd

„Mi magyarok is idézhetjük a tudományos divinatio nem mindennapi példáját: Jókai az *Androméda* ködében fölvilanó csillagot írja le s 1887-ben egy magyar nő az egész tudományos világot izgalomban tartó fölfedezésével megtalálta elsőnek Jókai csillagját, mely azóta tetemes megerősödés után végképen kialakult. A jövődőlés váratlanul gyorsan teljesült, csak a csillag feltünéséhez kötött remények és várakozások nem akarnak teljesedésbe menni!”¹

Így zárja 1897-ben megjelent cikkét Kövesligethy Radó, aki ekkor már rendkívüli tanár a budapesti egyetem kozmográfiai tanszékén. Miért érzi még annyi év elteltével is fontosnak hangsúlyozni „egy magyar nő” felfedezését, és hogyan kerül a történetbe Jókai Mór?

Kövesligethy és az Androméda-köd 1885-ben

A szóban forgó „magyar nő” báró Podmaniczky Gézané, született gróf Degenfeld Bertha grófnő,² akinek férje – Konkoly Thege Miklós rábeszelésére – magáncsillagát akart létrehozni. 1885 augusztusát a báró nyírbaktai birtokán töltötték, ahol a fiatal Kövesligethy a bárónak és feleségének előadásokat tartott csillagászatból, mígnem „... a grófnő már augusztus 23-dikán észlelte a ködön azt a változást egy 90 milliméter nyílású üstökös-keresővel, s azt vette észre, hogy a köd közepén fényes sárgás-vörös csillag támadt...”³

A fővárosi lapok szeptember 5-én (*Budapesti Hirlap, Fővárosi Lapok*) és 6-án (*Pesti Hirlap*) bécsi forrásra hivatkozva közölték azt a hírt, hogy az Androméda-köd közepén egy „új csillag” tűnt fel.⁴ A felfedező Ernst Hartwig dorpatí (ma Tartu) csillagász volt, aki augusztus 31-én értesítette az *Astronomische Nachrichten* szerkesztőségét a ködben látott változásról.⁵ Mivel ez csak szeptember 5-én jelent meg, a csillagásztársadalom a *Dun Echt Circular* szeptember 2-i számából már értesült a felfedezés tényéről.

Konkoly Thege Kövesligethy fent idézett beszámolójából tudta, hogy a báróné Hartwig bejelentése előtt látta az objektumot. Úgy gondolhatta, hogy mind a báró újonnan épülő csillagdjának, mind a magyar csillagászatnak jól jöhet egy ekkora publicitást kapó eredmény, ráadásul nyilvánvalóan meg is volt győződve a báróné elsőségéről. Megpróbálta ezt

¹ Kövesligethy Radó: A divinatio a tudományban. *Pesti Hirlap*, 1897. február 9. 1–3. Az idézett 1887 sajtóhiba, a szóban forgó csillag 1885-ben jelent meg.

² Konkoly Thege Miklós írta így. Forrongás az égen. *Fővárosi Lapok*, 1885. szeptember 8. 1361. (a továbbiakban: Konkoly Thege)

³ Konkoly Thege

⁴ A bécsi csillagvizsgálóintézet. *Fővárosi Lapok*, 1885. szeptember 5. 1349.; *Uj világ*. *Budapesti Hirlap*, 1885. szeptember 5. 5.; *Uj csillag*. *Pesti Hirlap*, 1885. szeptember 6. 6. A felfedező személyét tévesen adták meg.

⁵ Ueber eine Veränderung des grossen Andromedanebels. *Astronomische Nachrichten*, 112. 1885. 245. Az események leírását lásd: Jones, Kenneth Glyn: S Andromedae, 1885: An Analysis of Contemporary Reports and a Reconstruction. *Journal for the History of Astronomy*, 7. 1976. 27–40.

a világgal is elfogadtatni, több nyelven közzétéve a prioritás igényét.⁶ Azonban a korai megfigyelés tényét általában elismerték, a felfedező mégis Hartwig maradt,⁷ még Magyarországon is!⁸

Kövesligethy és az Androméda-köd 1886-ban

Kövesligethy kalandjai az Androméda-köddel még nem értek véget. Egy évvel később már elkészült Podmaniczky Géza kiskartali obszervatóriuma, ahol az észleléseknél Kövesligethy segédkezett. Az észlelőnaplóban⁹ 1886-ból az alábbiakat lehet olvasni:

„Szept. 26. 10^h 0^m. *Andromeda köd. A köd magva igen éles határokkal bír s ennél fogva élesen válik ki a köd anyagából. A köd csúcsai megrövidítvék, úgyhogy a kiterjedés a szokottnak 0.7-ét teszi. A régi sűrűsödés délnyugati részében egy apró fénypont látszik, mely azonban még nem csillagalaku. A spektroskopban a köd. a sűrűsödés és az új mag spektruma látszik, s mind három folytonos. Az új mag spektruma a legintenzivebb.*

Szept. 27. 9^h 20^m. *Andromeda köd. A sűrűsödés ma még élesebb határúnak tünik fel, de kisebb területű. Az új mag inkább csillagalakú, a köd végei még elmosódottabbak. A köd kiterjedése 0.3.*

Szept. 29. 10^h 5^m. *Andromeda köd. Egészben véve változatlan. A sűrűsödés tán még valamivel élesebb, szintúgy a csillag. Spektruma szépen válik ki a ködeből. Mind három spektrum minden egyes színben egymással arányos, a mennyire ezt a szem megbecsülheti. A köd kiterjedése 0.4.*

Szept. 30. 9^h 20^m. *A új csillag ma különvált, pont alakú s színre vörhenyes. 294-szeres nagyítás mellett szakadatlanul látható mint izolált csillag. Spektroskoppal a Nova spektruma jobban látszik a sűrűsödés mellett, mint maga a csillag a sűrűsödés mellett. Spektruma vörös vége intenzivebb? A köd kiterjedése 0.8.”*

A bejegyzések folytatódnak, de a lényeg már a fentiekből is nyilvánvaló. Szeptember 26-án egy fénypont látszik az Androméda-ködben, amely azonban „még nem csillagalaku”. Szeptember 30-án pedig az észlelőkönnyv szerint már „Nova”-ról van szó! A megfigyelések egész októberben folytak, az „új csillag” 27-én még épphogy látszott, de 29-én már eltűnt.

Kövesligethy természetesen tájékoztatta a hazai és külföldi csillagászokat. Az előbbieket levélben, az utóbbiakat a kor szokásainak megfelelően az *Astronomische Nachrichten* hasábjain keresztül.¹⁰ A hazai közvéleményt Bártfay József tudósította, saját felfedezésének tüntetve fel a dolgot.¹¹ Ezt Kövesligethy nem hagyhatta annyiban, mivel két nap múlva az ő egyik levelére hivatkozva Bártfay helyesbített, bár ártatlanságát hangoztatta.¹² A nemzet-

⁶ Magyarul lásd: 2. jegyzet. Angolul: The new Star in the Great Nebula of Andromeda (Messier 31). The Observatory, 8. 1885. 331. Németül: Über den Andromeda-Nebel. Wochenschrift für Astronomie, Meteorologie und Geographie, 1885. 292–294.

⁷ A báróné észlelését említi például Chambers, George F.: The Story of the Stars. London: Newnes, 1905. A felfedező személyére lásd: Gaposchkin, S.: The Elusive Maximum of S Andromedae. Sky & Telescope, 21. 1961. 326–327., aki megjegyzi, hogy „Hartwig was the only discoverer who recognized from the first that a new star had appeared in the Andromeda Nebula”. Felfedezésnek pedig ez számít.

⁸ Az új csillag. Pesti Hírlap, 1885. szeptember 16. 9–11. A szerző egy bizonyos S.

⁹ Jelenleg az MTA Konkoly Thege Miklós Csillagászati Kutatóintézet könyvtárában.

¹⁰ Ueber wahrscheinliche neue Veränderung im grossen Andromeda-Nebel. Astronomische Nachrichten, 115. 1886. 231–232.

¹¹ Andromeda rediviva. Pesti Hírlap, 1886. október 7. 4.; Csillagászati fölfedezések. Budapesti Hírlap, 1886. október 7. 6.

¹² Andromeda rediviva. Pesti Hírlap, 1886. október 9. 6.; Az Andromeda Nova. Budapesti Hírlap, 1886. október 9. 7. Ez utóbbiban az alábbiak jelentek meg: „Bártfay J. A. ur műegyetemi obszervátor értesít bennünket, hogy az Andromeda Novát, mint magot már Kövesligethy Radó dr. látta szept. 30-án. Természetesen ez a műegyetemi obszervatóriumon okt. 3-án tett önálló föl-

közi reakció még rosszabb volt, gyakorlatilag teljes elutasítás. Kövesligethy megkísérelte igazának megvédését egy újabb cikkben,¹³ majd feladta. Az észlelőkönnyv utolsó bejegyzéseinek közzétételével már nem is próbálkozott.¹⁴

Mi történhetett? Valóban látszott valami az Androméda-ködben, vagy csak képzelődtek a magyar csillagászok? Konkoly Thege és Gothard Jenő is látták az objektumot, sőt ez utóbbi állítólag le is fényképezte (sajnos a fényképnek nyoma veszett). Ugyanannak a csillagnak egy évvel későbbi újra megjelenését kizárhatjuk, ez mind a megfigyelésekkel, mind a csillagfejlődési elméletekkel ellenkezik.¹⁵ Elvileg lehetséges volna egy másik, új csillag feltűnése, de – Gothard bizonyító felvételének hiányában – a teljes nemzetközi elutasítás ezt nagyon valószínűtlenné teszi. El kell fogadnunk, hogy jelenlegi ismereteink szerint csak odaképzelték az újabb nótát. Mivel Konkoly Thege és Gothard ekkor már tapasztalt észlelők voltak, valami igen mélyen beléjük rögzült hiedelem okozhatta a téves észlelést.

Periodikus „új csillagok”

Ennek egy lehetséges magyarázatához vissza kell mennünk az időben több, mint 300 évet. 1572. november 11-én Tycho Brahe egy új csillagot fedezett fel a Cassiopeia csillagképben, ami igen fontos szerepet játszott a csillagászat fejlődésében.¹⁶ A csillagot sokan látták Európában – többen Tycho előtt is! – és sorozatban jelentek meg róla a beszámolók. Amely minket érdekel, azt Cyprianus Leovitius cseh csillagász (sokszor inkább asztrológus) jelentette meg 1573-ban.¹⁷ E művében beszámol – többek között – arról, hogy régi kézíratos krónikákban feljegyzéseket talált további új csillagokról, melyek a Cassiopeia északi részén jelentek meg 945-ben és 1264-ben.¹⁸ Ez a rövid pamflet valószínűleg a feledés homályába veszett volna a hasonlók tömegével együtt, ha Tycho Brahe nem nyomtatta volna ki saját könyvében, megmentve így Leovitius „csillagait” az enyészettől.

E csillagok léte lassan beleépült a csillagászati köztudatba. A könyvek emlegetni kezdték azokat, például Riccioli is felsorolja az idők folyamán megjelent új csillagok között, együtt Tycho és Kepler valódi szupernóváival, illetve olyan „igazi” változócsillagokkal, mint például az o Ceti (Mira).¹⁹ A kevésbé tudományos igényű könyvekben is felbukkan-

---

fedezést meg nem semmisíti, mert Kövesligethy szept. 30-án csupán annyit észlelt, hogy az Androméda ködben ismét mutatkoznak változások előjelei.”

¹³ Beobachtungen des Andromeda-Nebels. *Astronomische Nachrichten*, 115. 1886. 305–308.

¹⁴ Az 1886-os események részletes elemzését lásd: Zsoldos, E. – Lévai, Zs.: 'Novae' over Kiskartal. *Journal for the History of Astronomy*, 30. 1999. 225–230.

¹⁵ A szupernóvákról lásd: Leibundgut, B.: Type Ia Supernovae. *The Astronomy and Astrophysics Review*, 10. 2000. 179–209. A cikkben új csillagon és nótán mindig szupernóvát értek.

¹⁶ Tychóról és az új csillagról lásd: Dreyer, J. L. E.: Tycho Brahe. Edinburgh: Adam and Charles Black, 1890. (a továbbiakban: Dreyer) Az új csillag hatásáról lásd: Hellman, C. Doris: The Role of Measurement in the Downfall of a System: Some Examples from Sixteenth Century Comet and Nova Observations. *Vistas in Astronomy*, 9. 1967. 43–52.

¹⁷ De nova stelle. *Lavingae*, 1573. Idézi Dreyer.

¹⁸ „...Historiae perhibent tempore Ottonis primi Imperatoris, similem Stellam in eodem fere loco Coeli arsisse, Anno Domini 945. Vbi magnae mutationes plurimaque mala, varias Provincias Europae pervaserunt, potissimum propter peregrinas gentes infuasa in Germaniam. Verum multo locupletius testimonium im historijs extat de Anno Domini 1264, quo Stella magna & lucida in parte coeli Septentrionali circa Sydus Cassiopeae apparuit, carens similiter crinibus, ac destituta motu suo proprio...”. Az eredeti nem áll rendelkezésemre, de Tycho Brahe kiadta a szöveget saját művében: *Astronomiae instauratae progymnasmata*. Frankfurt, 1648. (első kiadás: 1602.) 420–421.

¹⁹ Riccioli, Giovanni Battista: *Almagestum Novvm*. Bologna, 1651, Lib. VIII, Sec. II, c. I. 132.

tak, jelezvén, hogy közkinccsé válásuk folyamata befejeződött.²⁰ A következő fontos évszám 1718, amikor John Keill felvetette, hogy a három csillag valójában azonos, azok ugyanannak az egynek a megjelenései.²¹ Edward Pigott, a 18. század végének egyik legkiemelkedőbb amatőr csillagász – aki különösen a változócsillagok vizsgálata terén ért el jelentős eredményeket – felelevenítette Keill elképzelését,²² s így már a periodicitás is bevonult a csillagászati legendák közé. Pigott hatását jól mutatja, hogy míg Lalande *Astronomie* című könyvének első két kiadása (1764 és 1771) nem utal Leovitius csillagaira, addig az 1792-es harmadik kiadás – mely Pigott említett cikke után jelent meg – már megteszi ezt. A 19. század minden jelentősebb könyve²³ és számos folyóirata²⁴ idézte Leovitius csillagait, és azt is közzétették, hogy közeledik az újramegjelenés időpontja! Ez az 1880-as évek végére volt várható, a könyvek és folyóiratok tanúsága szerint sokan tényleg reménykedtek az újbóli felbukkanásban. A csillag természetesen nem jelent meg újra, és így a legenda lassan kikopott a népszerűsítő irodalomból is.

Az újramegjelenésnek volt egy egészen váratlan, a csillagásztól távol álló vonatkozása is. Feltűnt, hogy ha 945-től a körülbelül 300 éves periódussal visszaszámolunk, időszámításunk kezdetéhez érünk vissza.²⁵ Ebből többen azt a következtetést vonták le, hogy a csillag újbóli felbukkanása Krisztus második eljövételét jelentené! Természetesen ez is minden alapot nélkülöz, mint ahogy ezt többen nem is késlekedtek kimutatni.²⁶

Természetesen felmerül a kérdés, hogy valójában mik is voltak ezek az objektumok, amelyekre Leovitius hivatkozott, és ily sokáig tartották magukat az irodalomban? Igen kicsi a valószínűsége annak, hogy valóban „új csillagok” lettek volna, a távol-keleti források ezekből az évekből nem említenek „vendégcsillagokat”.²⁷ Lehetséges, hogy üstökösök voltak, mivel mindkét évből van üstökösökre vonatkozó feljegyzés. A 945-ben látottnak azonban a pozíciója ismeretlen, míg az 1264-es nem járt a Cassiopeiában.²⁸ Elképzelhető az is, hogy mivel Leovitius asztrológus is volt, ilyen célból emlegette az üstökösöket új csillagokként. Néhány évvel korábbi asztrológiai könyvében, ahol a fogyatkozások és az

²⁰ Például D. H. (Daniel Hartnack): *Sternkundigung*. Lipcse, 1680.

²¹ Keill, John: *Introductio ad veram astronomiam*. Oxford, 1718. 60. Az 1721-ben megjelent angol kiadásban már megemlíti a lehetséges újramegjelenést: „...and that in about 150 Years the same Star may again make its Appearance.” (Idézi Hoskin, M.: *Stellar Astronomy*. Chalfont St. Giles, 1982. 26.)

²² Pigott, Edward: *Observations and Remarks on those Stars which the Astronomers of the last Century suspected to be changeable*. *Philosophical Transactions*, 76. 1786. 189–219. A 192. oldalon: „Several astronomers are of the opinion that it [Tycho csillaga] has a periodical return, which Keill and others have conjectured to happen every 150 years. This is also my opinion...”.

²³ A legjelentősebbek: Humboldt, Alexander von: *Kosmos*. Dritter Band, Stuttgart & Tübingen: Cotta, 1850., illetve Herschel, John: *Outlines of Astronomy*. London: Longman, Brown, Green, Longmans and Roberts, 1858. (5. kiadás).

²⁴ Például: *The Science of Astronomy*. *Scientific American*, 2. 31 October 1846. 46. Gore, J. E.: *The New Star in Cassiopeia*. *Knowledge*, 1. 1882. 227. (válasz egy olvasói kérdésre); *An Expected Celestial Visitor*. *The Manufacturer and Builder*, 15. 1883. 111.

²⁵ Az elsők között Klinkerfues, W.: *Die Prinzipien der Spectral-Analyse und ihre Anwendung in der Astronomie*. Berlin: E. Bichteler, 1879. 37.

²⁶ Például Searle, George M.: *The Star of Bethlehem*. *Catholic World*, 47. April 1888. 59–66.; vagy csillagászati oldalról Young, C. A.: *A Text-Book of General Astronomy*. Boston: Ginn & Co. 1900.

²⁷ Stephenson, F. R.: *A Revised Catalogue of Pre-Telescopic Galactic Novae and Supernovae*. *The Quarterly Journal of the Royal Astronomical Society*, 17 1976. 121–138.

²⁸ Kronk, Gary W.: *Cometography. A Catalog of Comets. Volume 1: Ancient – 1799*. Cambridge University Press, 1999.

üstökösök rettentő földi hatásairól számolt be, mindenesetre nem említette ezeket az éveket az üstökösök megjelenései között.²⁹

De vajon mindez ismert volt-e Magyarországon is? Természetesen igen. Már 1756-ban feltűntek Leovitus csillagai, sőt, lehetséges periodicitásuk is.³⁰ A magyar nyelvű irodalomba is bekerültek, Hollósy Jusztinián *Népszerű csillagászata* (Pest, 1864) is említi Leovitiust. Az 1885-ös Androméda-ködbeli megfigyelések után pedig a *Természettudományi Közlöny* két cikkében is szerepel a periodicitás lehetősége.³¹

Látható tehát, hogy a periodikus új csillag ideája hazánkban is közismert volt. Ráadásul a kiskartali könyvtárban megtalálható volt Humboldt *Kosmosa*, Konkoly Thegének megvult Herschel könyve, így minden együtt állt a téves észleléshez: Kövesligethy feltehetőleg rossz lelkiismerete az egy évvel azelőtt elszalasztott lehetőség miatt, a rossz idő és a fényes holdvilág – ez már elég is lehet egy amúgy is várt objektum odaképzeléséhez.

Kövesligethy egyébként nem nyugodott bele, hogy „felfedezése” nem járt a várt eredménnyel, még néhány évvel később is emlegette: „Igaz, hogy a külföld észleleteinket azon terjedelmében, mint óhajtanók, elfogadni némileg vonakodott; de készségesen ismeri el másrészt, hogy ellenőrzési megfigyeléseinek az időjárás épen nem kedvezett, s hogy fényváltozások kizárva nincsenek.”³² Ezzel szemben a külföld véleményét éppen Hartwig, az 1885-ös felfedező foglalta össze: „A hírek a nóva 1886-os és 1898-as újra feltűnéséről tévedésen és rossz azonosításon alapulnak.”³³

„Jókai csillaga”

Még mindig nem derült viszont fény arra, hogyan kerül a történetbe Jókai Mór. 1885-ben az új csillag megjelenése után Gothard Jenő levelet írt a *Nemzet*-be, és felhívta a figyelmet Jókai „A láthatatlan csillag” című elbeszélésére,³⁴ mely – szerinte – megjósolta egy csillag feltűnését az Androméda-ködben.³⁵ A történet Afganisztánban játszódik az 1839-es angol-afgán háború idején, és a kérdéses jelenetben – amire Gothard hivatkozott – egy öreg bennszülött egy, az Androméda-ködben levő állítólagos csillagra mutatva megkérdezte, ki látja. Aki látta, túlélte az elkövetkező csatát, aki nem, az meghalt. Jókai Gothard kérdésére azt válaszolta,³⁶ hogy erről Sükey Károlytól hallott, aki valamilyen angol folyóiratban olvasta. Ha nincs ilyen újság, folytatta Jókai, akkor az egész valószínűleg képzelgés! Két nap

²⁹ Leowitz, Cyprian von: Grundliche, Klerliche beschreibung und historischer bericht... Lauingen: E. Saltzer, 1564.

³⁰ Jaszlinszky, András: Institutionum physica pars altera, seu physica particularis. Nagyszombat, 1756. Forrásként Kiellre hivatkozik.

³¹ Bártfay József: A csillagködök és változó csillagok. Természettudományi Közlöny, 18. 1886. 466–475., illetve Lakits Ferenc: A változó csillagok jelenségének magyarázatáról. Természettudományi Közlöny, 18. 1889. 507–511.

³² A kis-kartali csillagvizsgálóról. Értekezések a természettudományok köréből, 19. 1889. No. 2. 12–17.

³³ Müller, G. – Hartwig, E.: Geschichte und Literatur des Lichtwechsels der bis Ende 1915 als sicher veränderlich anerkannten Sterne nebst einem Katalog der Elemente ihres Lichtwechsels. Lipcse, 1920. Zweites Band, 420.

³⁴ Első megjelenése Losonczy Phönix, I. kötet. Szerkesztette: Vahot Imre. Pest, 1851. 109–129. Az 1973-as kritikai kiadás (Jókai Mór összes művei. Elbeszélések (1851). 3. kötet. Szerkesztette: Lengyel Dénes és Nagy Miklós) megadja az addig megjelent összes kiadás és fordítás adatait.

³⁵ Az új csillag. *Nemzet*, 1885. szeptember 11. (esti kiadás) 1. Megjelent a *Pester Lloyd*-ban is németül: *Der neue Stern*. 1885. szeptember 12. 5.

³⁶ Bezüglich des neuen Sternes im Andromeda-Nebel. *Pester Lloyd* (Abendblatt), 1885. szeptember 16. 1., illetve magyarul: Az Androméda csillagról. *Nemzet*, 1885. szeptember 16. (esti kiadás) 2.

múlva a *Budapesti Hirlap* – melyben szintén megjelent a levélváltás – érdekes cikket közölt, egy olvasó állítólag azonosította az elbeszélés eredetijét: az a *New Monthly Magazine* 1849-es évfolyamában jelent volna meg *The Star of Destiny* címmel. A levelező az időpontra azonban rosszul emlékezett, valójában 1843-ban jelent meg, szerzője egy bizonyos „M.”³⁷ Mivel még ugyanebben az évben egy német fordítás is megjelent,³⁸ teljesen elképzelhető, hogy Sükey valamelyik változatot olvasta és elmesélte Jókainak. Az eredetiben azonban nem szerepel az Androméda-köd (a csillag helyzete szándékosan titokban maradt), úgy-hogy a magyar változatban ennek felbukkanása már valóban Jókai érdeme. Más hasonlóságok – a „végzetes” csillagon kívül – azonban egyértelművé teszik a két elbeszélés kapcsolatát (például Saul szerepe, az afgánok nyelvének eredete). Jókai még egyszer visszatért az elbeszélés eredetének tisztázásához. Az 1894-es Nemzeti Kiadásban egy utószót írt a történethez, melyben leszögezi, hogy a narrátor és az angol hadászati folyóirat (ahonnan a témát vette) csak a képzeletében létezik, és „egy külföldi observatorium igazgatója, a ki angol fordításban olvasta ezt a novellámat, kérdést intézett hozzám, hogy hol vettem tudomást erről az eddigelé észre nem vett csillagról ezelőtt húsz esztendővel? Nem tudtam rá választ adni.”³⁹ A kérdéses igazgató minden bizonnyal Sophus Tromholt volt, aki a *Nature*-ben megjelent levelében ismertette Jókai elbeszélését (Swifthez hasonlítja, aki a *Gulliverben* megjósolta a Mars holdjait⁴⁰), és megjegyezte, hogy meg fogja kérdezni Jókaitól, honnan vette az ötletet.⁴¹

Még egy érdekes esemény történt 1885-ben. Mikor már lezáródni látszódtott a téma a magyar újságokban, októberben ismét előkerült: egy orosz író nő javasolta ugyanis, hogy a csillagot Jókairól nevezzék el!⁴²

Így válik érthetővé a bevezetőbeli Kövesligethy-idézet, mely a csillagászat magyarországi történetének egyik érdekes szakaszához vezetett el bennünket. Kövesligethy, aki nagyon jól képzett csillagász volt, kifejezetten szerencsétlen helyzetbe került az Androméda-köd miatt. Csillagásként – bár nem az itt leírt események következtében – nem alkotott ugyan maradandót, de geofizikában, illetve szeizmológiában még ma is használatos eredményeket ért el.

³⁷ Ismét a Jókai csillagja! *Budapesti Hirlap*, 1885. szeptember 18. 5. Az eredeti elbeszélés adatai: *The Star of Destiny: A True Tale of the War in Affghanistan*. *New Monthly Magazine and Humorist*, 67. February 1843. 180–190. Köszönettel tartozom Phil Stephensen-Payne-nek és Storm Dunlop-nak az eredeti elbeszélés megszerzésében nyújtott segítségükért.

³⁸ *Der Stern des Geschickes*. *Revue des Auslandes*, Zweiter Jahrgang, Zweiter Band. 1843. 82–96.

³⁹ *Délvirágok*. Budapest: Révai, 1894. 198.

⁴⁰ Meg kell azonban jegyezni, hogy Jókai nem jósolt meg egy új csillagot. A csillag mindig ott volt annak, aki látta, és sose tűnt elő annak, aki nem látta.

⁴¹ *Nature*, 32. 1885. 579.: „I intend to inquire of Jókai whether his story is founded on any tradition or only an outcome of the author’s imagination, but even should the latter be the case the story is a very curious one.”

⁴² „Könnte man nicht mit Recht dem neuen Stern den Namen des berühmtesten Schriftsteller geben, der ihn mit den Augen seines Genies vorentdeckt hat?” *Pester Lloyd* (Abendblatt), 1885. október 9. 1. Az író nő Marie Skowronska.